

סימן סו

פירוש המשניות להרמב"ם — מהדורת הרב יוסף קאפח*

מסכת שביעית

בין מפעליו הגדולים והרבים של הגר"י קאפח זצ"ל, בולט תרגומו החדש ומהדורתו המדויקת של¹ פירוש המשניות להרמב"ם. מהדורתו המדעית של הגר"י קאפח מאפשרת לנו לעמוד על ההבדלים השונים שבין מהדורותיו של הרמב"ם עצמו. מסתבר שהרמב"ם כתב את פירושו בכמה מהדורות². פעמים רבות חוזר בו הרמב"ם במהדורה מאוחרת מפירושו במהדורה קודמת. ויש נפקות לא מעטות להלכה מחזרות אלו³.

בעבודתנו זו התמקדנו רק במסכת אחת והיא שביעית, בגלל שנת השמיטה שחלה בתוך שנת האבל לפטירת של הגר"י קאפח. ויתכן שיש גם השלכות מעשיות לדברים המתלבנים כאן. ויהי רצון שהעיסוק במשנתו יהיה עילוי לנשמתו בגנזי מרומים ויהיו שפתיו דובבות בקבר.

בעבודתנו זו הצגנו ראשית כל את הנוסח המובא בדפוסים שהיא בדרך כלל מהדורה קמא של הרמב"ם ("נדפס") ומתחתיו את גירסתו של הגר"י קאפח שהיא מהדורה בתרא של הרמב"ם בדרך כלל ("הרב י"ק"). לפעמים התייחסנו למהדורה הקודמת למהדורת ה"נדפס" ומובאת בהערות של הגר"י קאפח וקראנו לה מהד"ק.

פרק א

משנה א

עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית?

בנדפסה מאת שאול לחרוש שנה שישי ושאפשלוקוצרא לצביעית.

* לזכר הרב יוסף קאפח, נדפס בספר הזכרון לזכרו, וב"אמונת עתיד" גליון מס' 43.

1. המכונה בפי העם גם בשם "ספר המאור".
2. בכמה מקומות מצאנו אפילו 4 מהדורות! עיין למשל שביעית פרק י' מ"ה, ועי' במבוא הגר"י קאפח לפיה"מ עמ' 16.
3. אם כי מסתבר שמשנתו האחרונה של הרמב"ם היא ספרו משנה תורה. אולם יש דברים שנתפרשו בפירוש המשנה ונסתמו במשנה תורה ויבא המפורש ויגלה על הסתום.

הרב י"ק: והיא שאמרו אסור לחרוש בשנה השישית חריש שהוא הכנה לשנה השביעית.

במהדורה קמא סבר הרמב"ם שלא כל חריש המכין לשביעית אסור בשישית, אלא רק חריש הגורם לגידול לגדול ולהיקצר בשביעית. חריש לאילנות בלבד, לפי"ז, אינו אסור מהתורה⁴. וחרישת שדה אילן האסורה אפילו בתוספת שביעית היא חרישת השדה כולה, והיא אסורה משום שהיא דומה לעבודת שדה לבן. וכמו שדרשו במו"ק (ג' ע"א) מלאכה שהיא בשדה ובכרם. אולם עיקר האיסור לחרוש בשביעית וה"ה בתוספת שביעית הוא בעיקר בשדה לבן. ולפי זה חרישת שדה אילן אסורה רק משום שהיא דומה לשדה לבן. כי סתם חריש הוא זה המיועד לזריעה דהיינו שדה לבן. בעוד שחריש לאילנות בלבד אינו מיועד לזריעה אלא לצמיחת האילנות. וצמיחה זו לכשעצמה אינה אסורה בשביעית (עיין תוס' ר"ה ט' ע"ב ד"ה ומותר) וק"ו שלא בתוספת שביעית. אולם במהדורא בתרא סבר הרמב"ם שכל חריש שהוא הכנה לשביעית אסור מהתורה בין בשדה אילן ובין בשדה לבן⁵.

שם, בהמשך הפירוש למשנה א

בנדפס: וכן אסור לקצור בשנה השביעית שיהנה ממנו בשנה השמינית.

הרב י"ק: כן אסור לו לקצור בשנה השביעית מה שיהיה התועלת בו בשנה השמינית.

כבר העיר הרב י"ק שגירסת מהדו"ק "שיהנה ממנו" מתייחסת לפרי הנקצר שאסור ליהנות ממנו בשמינית. בעוד שגירסת מהד"ב מתייחסת לכל תועלת שהיא, כולל תועלת לשדה שעובדה והוכנה לזריעה בשנה השמינית.

והגרשז"א (מעדני ארץ סי' ג') האריך בהסבר דעת הרמב"ם (הל' שמיטה פ"ד ה"א):

"ואם קצר כדרך הקוצרים — לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או

שקצר לעבודת הארץ".

ודייק מלשונו שיש שני סוגי קצירה. קצירה לצורך הפירות וקצירה לצורך השדה (עיי"ש הנפקא-מינות להלכה).

4. פירושו למשנה זו הוא אליבא דר"ע האוסר לחרוש בתוספת שביעית מהתורה עיין היטב בגוף הפירוש. ופתיחת דבריו "שהם אמרו" ר"ל שהם פירשו ואכן במהדורת הרב י"ק הגירסה היא: "והיא שאמרו" והיא מדויקת יותר ונוטה יותר לדברינו.

5. עיין פאה"ש (כלל כ"ב ס"ק ב') שדייק מל' הרמב"ם (הל' שמיטה פ"א ה"ד) "החופר או החורש לצורך הקרקע" שכוונתו לומר שרק חרישת השדה כולה למטרת זריעה אסורה בתוס' שביעית משא"כ חרישה לאילנות בלבד, כגון אורה וסלו, אינה אסורה וכמבואר להלן פ"ב מ"ב. ולדברינו הסבר זה מתאים רק למהד"ק, אך למהדו"ב האיסור כולל גם חרישה לצורך האילנות בלבד. וכן כתב המהר"י קורקוס (פ"א ה"ג).

והנה מפירוש המשנה עולה שהרמב"ם התלבט בגדרה של מלאכת הקצירה. במהדו"ק סבר שרק קציר לצורך הפרי אסור, ובמהדו"ב חזר בו וסבר שגם קציר לצורך השדה אסור וכמו שדייק בלשונו הגרשז"א⁶.
גם החזו"א (שביעית סי' י"ג ס"ק ג') דייק מלשון הרמב"ם שיש כאן עניין מחודש בקצירה ובצירה שהן תולדות זורע ונוטע ובכל זאת התורה חייבה עליהן⁷.

פרק ב

משנה ד

וקוטמין אותן

בנדפס: לכרות קצתם כשיצטרך לזה.

הרב י"ק: והוא שיגזוז את ראש הענפים אם יהיה צריך לכך, או ישים אפר על אילנות שדרכן בכך.

במהדו"ק לא נאסרה אלא קציצת חלק מהענפים (במהד"ב באה תוספת ביאור: ראש הענפים, וזאת היא גם כנראה הכוונה במהד"ק). פעולה זו אסורה משום אברויי⁸.
במהד"ב הוסיף הרמב"ם גם הנחת אפר, אע"פ שהיא נועדה כנראה להגן על העץ (ראה פליקס כאן), דהיינו לאוקמי, ובכל זאת נאסרה. משום שפעולה לאוקמי בגוף העץ אסורה⁹.
וא"כ בזאת נחלקו שתי המהדורות. מהדו"ק סוברת שכל לאוקמי מותר, גם זאת שבגוף העץ. ומהדו"ב סוברת שאוקמי בגוף העץ אסורה.

משנה ו

ר' יוסי ור' שמעון אומרים לשתי שבתות

בנדפס: והלכה כר' יוסי.

הרב י"ק: והלכה כר' יוסי ואפילו בזמן הזה.

6. הגרשז"א, שכתב את דבריו זמן רב לפני שיצאה לאור מהדורתו של הר"י קאפח, זכה לכוון בכך לדברי הרמב"ם עצמו!
7. ועיין חוות בנימין למו"ר הגר"ש ישראלי (חלק א' סי' ט') שפירש את דברי הרמב"ם ל"צורך הקרקע", שאדם לא יקצור כבעלים ופירשו מתאים יותר למהדו"ק.
8. ואעפ"כ אסורה רק מדרבנן משום שלא נאסרה הזמירה מהתורה אלא בגפן בלבד עיין להלן פ"ד מ"ה.
9. עיין פאה"ש (סי' כ' ס"ק י"א) ולא דמי למחפה בקש ואבנים שאינם נדבקים בגוף העץ ולכן מותר לאוקמי.

המחלוקת בין ר' יוסי לחבריו היא בשאלה מהו שיעור הקליטה של עץ, לת"ק 30 יום, לר' יהודה 3 ימים ולר' יוסי 2 שבתות. כוונת הרמב"ם בתוספת זו במהד"ב היא לכאורה כמו שפסק בהלכות שמיטה ויובל פרק ג' הלכה י"א:

"אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותנשאה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו". אלא שא"כ מדוע לא כתב כן גם במהד"ק, שהרי זו הלכה פסוקה? לכן יתכן לומר שהרמב"ם התכוון למש"כ המנ"ח (מצוה שכ"ה) שאסור לנטוע אפילו אילן סרק תוך שתי שבתות לפני ר"ה כדי שהקליטה לא תהיה בשמיטה עצמה. שנאמר "ושבתה הארץ" גם ממעשה שנעשה בערב שמיטה, כי עיקר האיסור הוא איסור חפצא שהארץ לא תיעבד בשמיטה. לפי הסבר זה כוונת הרמב"ם היא לאסור את הקליטה בקרקע בשמיטה. ואם נאמר כן נמצא שהרמב"ם במהד"ק נמנע בכוונה מתוספת זו, משום שסבר שרק מלאכה שנעשתה באיסור בשביעית עצמה אסורה, כי האיסור מוטל על האדם ולא על האדמה¹⁰.

משנה ז

האורז והדוחן והפרגין והשומשמיין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה. **בנדפס:** ואלו ד' המינין בלבד היא הכוונה **שישריש** קודם שביעית.

הרב י"ק: ופסק ההלכה הולכים בהם אחר גמר פרי.

במהד"ק פסק הרמב"ם כמשנתנו שהולכים אחר השרשה. וכן כתב הר"ש (עיין שבה"א פ"ד הי"ב). אולם במהד"ב פסק כשמואל (ר"ה י"ג ע"ב) שהכריע כרבנן שהכל הולך אחר גמר פרי ולא כר"ש שזורי הסובר שהולכים אחר ההשרשה. וכן פסק בהלכות שמיטה ויובל (פ"ד הי"א), עיין להלן משנה ח'.

שם

בנדפס: ואם בדמך שתהיח שנהבא תשביעית היא אסורין בשביעית ואינו מותר **לכנוס אותם לקיום** אבל דין כפירות שביעית. **הרב י"ק:** אינו מותר לאוכלן.

10. עיין שבה"א (קונ"א סי' א') שדייק מהרמב"ם בהל' שמיטה סתירה בנושא זה בין מנין המצוות שבפתיחה שהגדיר את האיסור כחפצא, לבין הלכה א' שם שהגדיר את האיסור כאיסור גברא. ועיין חזו"א (סי' י"ז ס"ק כ"ח).

במהד"ק אסר הרמב"ם פירות אלו שנגמרו בשביעית, רק בקצירה כדרך הקוצרים, משום שחלה עליהם קדושת שביעית, אולם הם מותרים באכילה. כלומר, אין בהם איסור ספיחין. לעומת זאת במהד"ב אסר פירות אלו באכילה משום ספיחין. וכן פסק להלכה (הל' שטו"י פ"ד הל' ב); ועיין להלן פ"ו מ"א ופ"ט מ"א שגם שם חזר בו במהד"ב ממה שהקל במהד"ק שאזיל כמ"ד שאין איסור ספיחין.

משנה ח

רבי שמעון שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן (שהולכים בהם אחר השרשה).

בנדפס: ואין הלכה כר"ש שזורי.

הרב י"ק: והלכה כר"ש שזורי.

ובהגהות הרב י"ק הערה 37: וכן פסק בהל' שמיטה פ"ד הי"ד. וז"ל שם: "פול המצרי שזרעו לזרע בששית ונגמר פ"ו קודם ראש השנה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית, ואם זרע לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית, וכן אם זרעו לזרע ולירק אסור". משמע שהולכים אחר גמר הפרי ולא אחר השרשה וזה לא כר"ש שזורי. וכנראה שנפלה טעות בדברי הרב י"ק.

משנה י

הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית ואם לאו אסור לקיימן בשביעית. התמדות שלהם אסורות בשביעית.

בנדפס: אסור לגנוז אותן ולהניחם לזריעה.

הרב י"ק: אסור לקחת פירות שביעית ולהצניען לזרע.

לפי הנדפס לא הזריעה עצמה אסורה אלא ההנחה לזריעה. אך לפי הרב י"ק, אם נפרש את המילה להצניען במשמעות של הצנעה בקרקע, תהיה הזריעה עצמה אסורה אפילו במוצאי שביעית בגלל קדושת הזרעים, ולא ההנחה בלבד. אך יתכן לומר גם להיפך. בנדפס הכוונה לאסור את הזריעה, אך הנחת הפרי לשם אכילת זרעיו מותרת. בעוד שלפי נוסחת הרב י"ק גם הצנעת הפרי לשם אכילת זרעיו אסורה. לא מיבעיא למ"ד שיש מצוה באכילת פירות שביעית אלא גם למ"ד שאין מצוה חיובית כזו, הצנעת הפרי לזמן ממושך רק לשם אכילת זרעיו אסורה¹¹.

11. עיין בספרנו (באהלה של תורה ח"ג סי' ל"ח). ועי' רמב"ם (הל' שטו"י פ"ד הי"ח) שפירש את משנתנו באופן אחר שאם הוקשו לפני ר"ה אין בהם איסור ספיחין. ואם לאו יש בהם איסור

שם

ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון. רבי אליעזר בן יעקב אוסר. ממרסין באורז
בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין.

הרב י"ק: ונקרא עפר הלבן המקום שאילניו מרוחקין עד שיהיו עשרה לבית סאה
אבל אם היו מקורבין הכל מודים שמותר לזלף עליהן מים ואין זו עבודה.

מהדו"ק¹²: מזלפין מים בעפר הלבן ואין זה עבודה.

במהדו"ק סבר הרמב"ם שמותר לרבץ בשדה לבן אע"פ שאין בו אילנות. אך במהדורה בתרא
(הרב י"ק ובנדפס) סבר הרמב"ם שהיתר הרבצה הוא רק לאילנות המפוזרים בשדה עשרה
לבית סאה. ואם היו צפופים יותר מותרת השקאה רגילה ולא רק הרבצה. אך שדה בעל
שארין בו אילנות אין היתר אפילו להרביץ. וכן פסק בהלכות שמיטה ויובל (פ"א ה"ח):

"משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות
אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל
לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה
בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו".

שם

מהדו"ק¹³: והלכה כר' אליעזר בן יעקב.

הרב י"ק: ואין הלכה כר' אליעזר בן יעקב.

לפי כללי ההלכה היה צורך לפסוק כראב"י שמשנתו קב ונקי, ואכן כך פסק הרמב"ם
במהדו"ק. אך מאידך, ר"ש החולק עליו סובר כרבנן, כמבואר בירושלמי. לפיכך חזר בו
הרמב"ם ופסק במהדו"ב כר"ש וכמו שכתב הכס"מ (הל' ביהב"ח פ"ב ה"ח) שהלכה כר"ש
כשחולק על ראב"י, שהוא מאריה דתלמודא¹⁴.

ספיחין. ואולי בפיה"מ הוא הולך לשיטתו שאין איסור ספיחין כלל ולכן פירש משום קדושת
שביעית, עי' להלן פ"ו מ"א. מיהו במה"ב הרמב"ם סובר שיש איסור ספיחין, וצ"ע.

12. גירסא שמובאת בהערות הגר"י קאפח הערה 40.

13. גירסא המובאת בהערות הגר"י קאפח הערה 46.

14. עיין כס"מ (הל' עבדים פ"ג ה"ד). ועיין אנציקלופדיה תלמודית (ערך הלכה הע' 589).

פרק ג

משנה ד

המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתיים.

מהד"ק¹⁵: **מזבל שדהו.**

הרב י"ק: **עושה בה דיר כדי לזבל את שדהו.**

במהד"ק הניסוח הוא ישיר. המדייר נחשב למזבל את השדה במו ידיו. במהד"ב הניסוח עקיף, הוא עושה בה דיר והשדה מזדבלת מאליה. ההבדלים בין הניסוחים מתחדדים להלן:

בנדפס **אומת שירצח לזבל את שדהו שביעית עשה וגדרת שיעור תבית סאתיים ויכניס בה הצאן כדי שיזבלו.**

הרב י"ק: מקיף מקום שיעור בית סאתיים ומכניס בו את הצאן והרי הם מטילים בו זבלם.

בנדפס הצאן מזבלים את השדה. במהד"ב הם רק מטילים בו את זבלם אך לא מזבלים בעצמם.

הרמב"ם (הלכות שמטרי פ"ב ה"ד) פסק כמהד"ב:

"העושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתיים ויכניס הצאן לתוכו, וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין".

השגת הראב"ד:

בתוך שדהו פירוש לא לזבל אלא להעמיד שם צאנו לחלוב ולגזוז עושה מחיצות לסהר וכו'".

הרמב"ם סובר שגם המתכוין לזבל את שדהו רשאי לדייר אותה כי אין הזיבול נחשב למעשה מכוון מצידו. הוא נעשה מאליו וכמה"ב. הראב"ד סובר שהמדייר בכוונה לזבל נחשב כמזבל בידיו והדבר אסור וכהבנת הרמב"ם במהד"ק. אלא שהרמב"ם במהד"ק לא הגביל את הדיוור רק למי שלא מתכוין לזבל אך יתכן שזו היתה כוונתו.

משנה ט

והקבלן מביא מכל מקום.

בנדפס **הוא אמתת השקבל והוא שוכה ארץ לעבודאותה ינגדי מביא מתוך של חברו, שהוא מביא מכל מקום.**

15. גירסא המובאת בהערות הגר"י קאפח הערה 7.

הרב י"ק: וכאן אמר שהקבלן והוא המקבל שדה לעבדה דינו כדין מביא מתוך של חברו, שמותר לו להביא מכל מקום.

אם נפרש שכיר במהד"ק כפשוטו דהיינו פועל, יש כאן חידוש גדול, שאע"פ שהוא שכיר של בעה"ב וידו כיד בעה"ב מותר לו להביא אבנים מהשדה שהוא שכיר בה ואינו נחשב כמי שמסקל את שדהו. אך במהד"ב חזר בו הרמב"ם ופירש כיתר הראשונים, שרק לקבלן הדבר מותר, מכיון שהוא עצמאי אינו משועבד לבעה"ב ואינו נחשב לידו. משא"כ שכיר שכל משך זמן עבודתו הוא משועבד לבעה"ב ידו כידו ואסור לו להביא אבנים משדהו של בעה"ב¹⁶.

פרק ד

משנה ה

אין קוצצין בחולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה.

בנדפסוהשקמתמימינהתאניבורתיאילבמקוםדועמננדשיתחזקכו
ויתן פריו בעתו לרוב כמו הזמיר לכרמים.

הרב י"ק: אלגמיו והוא מין תאנים. קוצצין את האילן בגובה ידוע ויהיה בזה תיקון האילן כמו הזמירה לכרם.

במהד"ק לא הגדיר הרמב"ם את השקמה בשם בפני עצמו אלא ייחס אותה לזן ממין התאנה. והיא עץ פרי. וזמירתה נועדה להרבות פרי וי"ל שהיא אסורה מהתורה (עיין רשב"ם ב"ב פ' ע"ב). במהד"ב הגדיר הרמב"ם את השקמה בשם נפרד אלא שייחס אותה למשפחת התאנים. ולא הזכיר כלל את הפירות. לפירוש זה השקמה היא עץ סרק, וגיוזמה יהיה אסור רק מדרבנן. שהרי אפילו נטיעת עץ סרק אינה אסורה לרבנן אלא מדרבנן¹⁷.

ועיין חזו"א (שביעית סי' כ"א ס"ק ט"ו) שרק בכרם הזמירה אסורה מהתורה. וצ"ע בלשון הרמב"ם, שדימה את קציצת השקמה לזמירת הכרמים. האם כוונתו לזהות מלאה ביניהם ולכן קציצת שקמה תהיה אסורה מהתורה, או שהדמיון הוא רק בצורת המלאכה ולא בעצם מהותה. ויתכן שבמהדו"ק הכוונה לזיהוי גמור ובמהד"ב רק לדמיון חיצוני וצ"ע.

16. וצ"ע מה דינו של שכיר בשבת במקרה כזה, האם יהיה דינו כדין פס"ר דניחא ליה או שמא יהיה דינו כפסיק רישיה דלא ניחא ליה. עיין שבת (ק"ג ע"א).

17. עיין ירושלמי פ"ד ה"ד שלרשב"ג נטיעת עץ סרק מותרת לכתחילה ולכן מסתבר שרבנן לא אסרוה אלא מדרבנן וזמירה היא תולדת נטיעה. ועיין רש"י סוטה (מ"ג ע"א ד"ה סרק) ששקמה היא עץ סרק.

שם

ר' יהודה אומר כדרכה — אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומס מן הארץ.
במהד"ק¹⁸: אין הלכה כר' יהודה.
במהד"ב: הלכה כר' יהודה.

במהד"ק פסק הרמב"ם כרבנן משום שהלכה כרבים אך במהד"ב חזר בו ופסק כר' יהודה.
וכתב הרב י"ק (הע' 14) משום שבב"ב (פ' ע"ב) הקשתה הגמ' מדברי ר' יהודה.
"ובתולת השקמה ג' טפחים בעינן? ורמינה: אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית, מפני
שהיא עבודה; ר' יהודה אומר: כדרכו אסור, אלא מגביה י' טפחים וקוצץ, או גומס
מעם הארץ; מעם הארץ הוא דקשי, הא אידך מעלי לה!"

משנה ז

מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית, הפגים משזריחו אוכל בהם פתו בשדה, ביחלו
כונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות.
בנדפס: ביחלו... כשיתבשלו מעט יאכל מהם עראי.
הרב י"ק: אם כבר הוכשרו לאכילה מעט יאכל מהם ארעי.
מהד"ק סוברת כנראה כדעת הר"ש והרע"ב שבוחל הוא תחילת בישולם של הפירות
ומהד"ב סוברת כפי שפסק הרמב"ם (הל' מעשרות פ"ב ה"ה) שהוא גמר הבשלתם.

משנה י

מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? ב"ש אומרים כל האילן משויציא.
בנדפס: משיתחילו בו העלין הירוקים.
הרב י"ק: משייראה בו הפרי אע"פ שהן פגין.
מסתבר שהשיעור של הוצאת העלים במהד"ק קדם לשיעור של היראות הפרי במהד"ב, וכן
משמע מרש"י בפסחים (נ"ב ע"ב) שפירש משויציא העלין בימי ניסן. אלא שגם בדבריו מצינו
סתירה דומה. בברכות (ל"ו ע"א) פירש"י משויציא הפרי. וכבר העיר על כך הגרעק"א בגליון
הש"ס שם.
בהל' שמת"י (פ"ה הי"ח) פסק הרמב"ם ושאר כל האילנות משויציא בוסר — משמע
כמהד"ב. וכוונתו באומרו כאן "פרי" למצב הקרוב להבשלתו של הפרי. אך יש שפירשו
שהכוונה לתחילת גידולו של הפרי (חזו"א סי' י"ט ס"ק כ"א)¹⁹.

18. גירסא המובאת בהערות הגר"י קאפח הערה 19.

19. ואולי אפשר לדייק מהרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ה) שבזיתים שיעור השליש הוא משהכניסו שמן

פרק ה

משנה ח

בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית וב"ה מתירין מפני שהוא יכול לשחטה מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע ומשאל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים וכולן בפירוש אסורין. בנדפס: כגון שאמר לו מכור לי זו הפרה אחרונה או אזרעה זרע פלוני

הרב י"ק: מכור לי פרה זו לחרש בה, זרע פלוני לזרעו.

במהד"ק הוא זקוק לפרה ע"מ לזרוע בה. במהד"ב הוא זקוק לזרע כדי לזרועו, והושמטה הפרה ע"מ לזרוע בה. משמע שאין איסור למכור פרה ע"מ לזרוע בה. כנראה משום שאין דרך להשתמש בפרה לזריעה, אלא בעיקר לחרישה. ואע"פ שאמר בפירוש שזקוק לפרה ע"מ לזרוע בה, איננו חוששים לכך, כי שימוש זה נדיר²⁰.

משנה ט

משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל המים לא תגע אצלה שאין מחזיקין ידי עובדי עבירה וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ומחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

בנדפס: ומה שאמר אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ אין בה משום שביעית אבל משום טומאה הוטהרהשע"ה ואשת וובני וובני בית ובחזקת טומאה הוטהרהשע"ה ראשונה — אסור לגרום טומאה לחולין שבא"י.

הגר"י קאפח כתב (הערה 17) שבמהדורה ג' נשמט המשפט האחרון ובמקומו בא הסבר אחר: ואסור לטמא את הבצק מפני החלה שהיא נעשית חלה טמאה.

במס' ע"ז (נ"ה ע"ב) נאמר:

"אמר רב הונא, לא קשיא: כאן במשנה ראשונה, כאן במשנה אחרונה; דתניא, בראשונה היו אומרים בד"ד: אין בוצרין עם העובד כוכבים בגת, שאסור לגרום טומאה לחולין

חלק תשיעי ממה שהם ראויים לעשות כשהיו בשלים לגמרי, בעוד שהר"ש ועוד מפרשים פירשו שהוא זמן שהזיתים מכניסים שליש מהשמן הראוי. משמע שהרמב"ם מקדים את זמנו של הפרי לעומת ראשונים אחרים וא"כ יתכן שה"ה בוסר הוא תחילת הגידול.
20. עיין תוס' חדשים בשם שושנים לדוד שגם דבר שסתמו אינו עומד לכך אסור למוכרו, מכיון שפירש שלשם כך הוא קונה את הדבר. ולדברינו זו מחלוקת בין שתי מהדורותיו של הרמב"ם. ועיין משנת יוסף (תוס' אחרונים).

שבא"י; ואין דורכין עם ישראל שעושה פירותיו בטומאה, שאסור לסייע ידי עוברי עברה; אבל דורכים עם העובד כוכבים בגת, ולא חיישינן לדרב הונא; וחזרו לומר דב"ד: אין דורכין עם העובד כוכבים בגת, משום דרב הונא; ואין בוצרין עם ישראל שעושה פירותיו בטומאה, וכ"ש שאין דורכין; אבל בוצרין עם העובד כוכבים בגת, שמוותר לגרום טומאה לחולין שבא"י."

במהד"ק סבר הרמב"ם כמשנה ראשונה במס' ע"ז שם. ובמהד"ב חזר בו ופסק כמשנה אחרונה שם. וכן פסק בהל' טומאת אוכלין (פ"ז הל' ט').

פרק ו

משנה א

שלוש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמונה נאכל אבל לא נעבד מן הנהר ומאמונה ולפנים נאכל ונעבד.

בנדפס: ענין לאכלא עבד, שאסור לעבודת הארץ והיא אמתיעבדע"אחר אסור לאכול ממה שתוציא.

הרב י"ק²¹: ודע שכל מה שתצמיח הארץ בשביעית מותר באכילה מהתורה כמו שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה... וכאשר היו בני אדם מערימין וזורעין התבואות בשביעית ואומרים שזה הזרע הצומח לא צמח אלא מהנשאר באדמה... אסור כל הזרעונים... והם הנקראים ספיחים. וכך אמרו ספיחים אינם אסורים מן התורה אלא מדברי סופרים...

אמר כל מה שהחזיקו בו עולי בבל מא"י והוא שנתקדש קדושה שניה אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית...

ההבדל הבולט בין שתי המהדורות הוא איסור הספיחין. במהד"ק איסור ספיחין לא הוזכר כלל; במהד"ב — הוזכר; (ועי' לעיל מה שכתבנו בפ"ב מ"ז ולהלן פ"ט מ"א ועי' שנו"א שם²²). למהד"ק, שספיחין לא נאסרו לדעת הרמב"ם, ע"כ "לא נאכל" האמור במשנה הכוונה לאיסורי שביעית אחרים, כגון איסור אכילה אחרי הביעור (ולפי"ז היתר אכילה בתחום עו"מ משמעותו שאין קדושת שביעית וביעור נוהגים שם וכמו שכתב הר"ש), או לאיסור שמור ונעבד

21. מהדורה ג' עי' הערות הגר"י קאפח הערה 3.

22. בשנות אליהו (פ"ט מ"א) כתב שלחכמים דר"ע איסור ספיחין אינו איסור אכילה אלא איסור לקחת מעם הארץ.

והרב י"ק בהע' 3 כתב שבמהד"ק סבר הרמב"ם כר"ע שספיחין אסורים מהתורה ולכן גם גוי שזרע בשדה של ישראל אסור וזה שכתב "ואם תיעבד ע"י אחר". ובמהד"ב סבר שספיחין אסורים רק מדרבנן ולכן השמיט כאן את ה"אחר" כי גוי שזרע בשדה של ישראל אין בו איסור ספיחין, שהרי לא גזרו גזרת ספיחין אלא משום שמא יזרע לכתחילה. אך גוי אפילו לכתחילה מותר לו לזרוע²³ והסבר זה מוקשה ממה ששמע מהרמב"ם להלן פ"ט מ"א שאין ה' כר"ע²⁴. כמו"כ לא מובן לדעת ר"ע ההבדל בתחום ער"מ בין נאכל לנעבד. כמו שאיסור נעבד הוא מן התורה כך גם איסור נאכל הוא מהתורה ומדוע נאכל ולא נעבד? (אלא א"כ נאמר שאיסור ספיחין נובע מקדושת שביעית וכדעת הר"ש שאין קדושה זו נוהגת בתחום ער"מ).

במהד"ק סובר הרמב"ם שאין העלים השחורים (ר"ל הכהים, משום שינקו מהארץ) אסורים באכילה אלא רק קדושים בקדושת שביעית (ו"אסורין" לפי"ז ר"ל אסורים בסחורה והפסד או אחרי הביעור). אך במהד"ב סבר שאסורים באיסור ספיחין. ובשתי מהדורותיו הרמב"ם לשיטתו. במהד"ק לא הזכיר איסור ספיחין ולכן פירש אסורין לענין קדושת שביעית. אך במהד"ב שהביא את איסור ספיחין פירש "אסורין" לענין איסור ספיחין (עיי' לעיל משנה א').

24. משמע כן כי במהד"ק פירש את המשנה מצד איסור שמור ולא מצד איסור ספיחין (עי"ש להלן).

פרק ז

משנה ב

הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן.

בנדפס: ענין איך להסביר — של איימנעמלהתעסקבהן מיחזיהונו תמנהעד שישלימו ואין לשמור בזה שעתביעור, וכן בדמיהן, אמנם כרו. ואין להלכה כר"מ.

הרב י"ק: שממשיכין להשתמש וליהנות בהם עד שיכלו ואין מדקדקין בה על שעת הביעור, וכן בדמיהן, אם נמכרו...

במהד"ק נקט הרמב"ם לשון שלילית, משום שסבר כנראה שאין מצוה חיובית באכילת פירות שביעית. ובמהד"ב נקט לשון חיובית, משום שסבר כדעת הרמב"ן (השמטות לסהמ"צ עשה ג') שיש מצות עשה לאכול פירות שביעית וה"ה יתר ההנאות המותרות בפירות אלו²⁵.

משנה ג

קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית.

בנדפס: נאע"ש דמשביעית מסתפק בזה משנבאר אבלי נמות לאדמי עשה ממנו סחורה אלא אם יזדמן.

הרב י"ק: ואע"פ שדמי שביעית יהיו כמותן, כמו שיתבאר, אסור לאדם לעשות בהן סחורה, ואין זה אלא אם נעשה במקרה.

והעיר הרב י"ק (הע' 16) על מהדו"ק: איני יודע מה חשב.

ולענ"ד דוקא מהד"ק נראית לכאורה מובנת יותר. אע"פ שמותר ליהנות מדמי שביעית אסור לסחור בהן. אך במהד"ב מהו שכתב "אע"פ שדמי שביעית יהיו כמותן"? אדרבה בגלל שדמי שביעית כמותן לכן אסור לסחור בהן! אומנם אפשר לומר שכוונת הרמב"ם לומר שאע"פ שדמי שביעית כמותן ומותר ליהנות מהן כשם שמותר ליהנות מפירות שביעית, אעפ"כ אסור לסחור בהן. ומ"מ הניסוח במהד"ק לכאורה מובן יותר. וצ"ע מה ראה הרמב"ם לשנות את הניסוח במהד"ב? ²⁶ אך כוונת הרמב"ם כנראה לומר שהיתה ה"א שפירות שביעית שנמכרו כבר, ותפסו את הדמים במקומם, אין איסור מכירה בדמים אלו. וכמו

²⁵ הרמב"ם עצמו בסהמ"צ לא מנה את המצוה לאכול פירות שביעית, וכמהד"ק כאן.

²⁶ האמת ניתנת להיאמר שהרב י"ק תרגם כאן את הרמב"ם תרגום חופשי. במקור הערבי נאמר "תקום מקמאהא" — באים במקומם. והרב י"ק שינה כדי שלא יתפרש בטעות שהפרי יוצא מקדושתו (עיין כל זאת בהע' 16).

שמצינו בפדיון פט"ח ובפדיון ביכנ"ס שקדושתם של הדמים פחותה והם יוצאים לחולין. קמ"ל שאסור לסחור מסחר מכוון בדמים, אלא רק במקרה. ודברי הרמב"ם במהד"ב מדויקים איפוא: אע"פ שהדמים באים במקום הפירות וקדושתם פחותה לכאורה, כי הם רק תחליף לפירות ואינם הפירות המקוריים, והראיה — שהמוציא את הדמים במשהו אחר מוציא אותם לחולין והקדושה נתפסת במשהו אחר, בעוד שהפירות המקוריים בקדושתם עומדים, בכל זאת אסור לסחור בהם. ובכך מהד"ב מכוונת יותר ממהד"ק, שבה לא הוזכרה ה"א זאת.

משנה ד

צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין מותרים למכרן. רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך, וחכמים אוסרין.

בנדפס: מישנתמנהלוהואשיתכוין לצוד עוף טמא או חיה טמאה בכוונה. אבל בכוונה שנזדמנו לו כגון שעברו עליו או יעבור הוא על קן מקניהן.

הרב י"ק: הוא שיתכוין לצוד עוף טמא או חיה טמאה בכוונה תחילה אם עברו על ידו או שעבר הוא על קן מקניהם.

במהד"ק מביא הרמב"ם שתי אפשרויות: א. שהוא צד בע"ח טמא בכוונה. ב. שהוא צד בלא כוונה כגון שעברו עליו. ור"ל שלא רדף בכוונה אחרי בע"ח טמא ע"מ לצודו אלא הוא הזדמן לפניו ואז התכוון לצודו. ופירושו זה תמוה לכאורה — אם בכוונה מותר ק"ו כשעבר עליו? ואולי י"ל שבמקרה השני מדובר שנזדמנו לו ועברו עליו, בלשון רבים, גם טמאים וגם טהורים ועיקר כוונתו היתה לטהורים, אלא שא"א היה להפריד ביניהם ולכן הוא נחשב כמי שצד את הטמאים בלי כוונה. (ודוק בלשונו של הרמב"ם שבמקרה הראשון נקט עוף או חיה בלשון יחיד). והרבותא במקרה זה היא שאע"פ שצד גם חיות טהורות, רשאי למכור גם את הטמאות, למרות שההפסד במקרה שלא ימכרם אינו גדול (עיין ב"י יו"ד סי' קי"ז שכתב סברה כעין זו). אך במהד"ב חזר בו הרמב"ם וביטל לגמרי את האפשרות הראשונה שהביא במהדו"ק שמותר לצוד בכוונה. והביא רק אפשרות אחת, שהטמא הזדמן לפניו והוא צדו בכוונה, רק אז מותר לר' יהודה למוכרו; אך אסור לרדוף בכוונה אחרי בע"ח טמא ע"מ לצודו. וצ"ע מה דעתו במקרה השני שהביא במהד"ק, שצד טמאים וטהורים ביחד²⁷.

משנה ה

לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור

בנדפס: שזרדים הם הענפים שיזמרו אותם מן הגפנים.

27. עיין משנת יוסף למשנה זו אות ה'.

הרב י"ק: זרדים הם הענפים שכמותם נזמרים מן הכרם.

במהד"ק סובר הרמב"ם שמותר לזמור לכתחילה את הגפן למטרה זו של אכילת הלולים. אך במהד"ב סובר הרמב"ם שאת הגפן עצמה אסור לזמור, אפילו למטרה זו. כי זמירת הגפן אסורה מהתורה. ורק עצים אחרים מותר לגזום למטרה זו. ועיין מסכת סנהדרין (כ"ו ע"א): "תו חזייה להווא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן: כהן וזמר? אמר לו: יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. אמר להם: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות".

ובתוספות (שם ד"ה לעקל בית הבד אני צריך) נאמר:

"וקשה דמ"מ מה בכך מ"מ הוה משביח הכרם, דהכי אמרינן פרק כלל גדול (שבת ע"ג ע"ב ושם) הזמר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע, הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע? וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא מתעבדא מחשבתו אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשביח הקרקע, אבל הכא קשיא ליה וכה"ג שרי כדאיתא פרק המוכר את הספינה (ב"ב פ' ע"ב).

פרק ח

משנה א

וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה — נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה. חשב עליו לעצים — הרי הוא כעצים, כגון הסיאה והאזוב והקורנית.

בנדפס חומר אדם הוא שלא עשה ממנו מלוגמא, כמשל אע"פ שמיחל למאכל אדם וחומר בהמה הוא שיהיה כמשל מלאכה מחשבת, כהמראה וכל אלו לא כללם שהוא נמצא אותו המין בשדה לחיות השדה, כמו שנתבאר.

הרב י"ק: וחומרי בהמה הוא שאסור לשולקן כדרך שאין שולקין אוכלי בהמה.

לכאורה לדעת מהד"ק מותר לשלוק מאכל בהמה. למהד"ב — אסור. אולם דוחק לומר כן. שכן איסור שליפה במאכל בהמה הוזכר במפורש בירושלמי כאן. וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיט"י פ"ג ה"ג). וצ"ע מדוע השמיט הרמב"ם איסור שליפה במהד"ק.

משנה ו

ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה, רבי שמעון אומר
אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה.
במהד"ק²⁸: אין הלכה כר"ש.

הרב י"ק: הלכה כר"ש.

במהד"ק פסק הרמב"ם לפי כללי ההלכה שהלכה כרבנן. במהד"ב חזר בו ופסק כמו
הירושלמי כאן שהלכה כר"ש (הערת הגר"י קאפח הערה 24).

משנה ח

אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ואם לקח יאכל כנגדן. אין
מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית ואם הביא יאכל כנגדן. אין
סכין כלים בשמן של שביעית ואם סך יאכל כנגדו.

בנדפס ושאמריאכל נגד שיוציא ממנו מתשה ואשורה דבהו איקנר בפירות
בלבד (צ"ל: מלבד) פירות שביעית ויאכלם בקדושת שביעית.

הרב י"ק: ויקנה בו פירות שאינן פירות שביעית ואוכלם בקדושת שביעית.

למהד"ק כל הפירות כשרים (באופן חיובי) חוץ מפירות שביעית. אם יהיה מצב ביניים של
פירות לא כשרים אולם גם לא קדושים בקדו"ש יהיו אסורים. למהד"ב רק פירות שביעית
אסורים (באופן שלילי) וכל היתר מותרים. ואם נמצא סוג ביניים, שאינם כשרים אולם גם
אינם פירות שביעית, למהד"ב יהיו מותרים. ומצאנו סוג ביניים כזה, בין קודש לחול: פירות
עבר הירדן. עיין צ"פ (כלאים פ"א עמ' 5 טור א') שבעבה"י קדושת שביעית אינה מצד הגוף
אלא מצד הדין. כי הוא ממוצע בין א"י לחו"ל, כדוגמת חיטים שירדו בעבים (מנחות ס"ט
ע"ב) שאינם מא"י וגם לא מחו"ל.

28. גירסא המובאת ע"י הגר"י קאפח הערה 24.

במס' ב"ב (קכ"ד ע"ב) ישנה מחלוקת אם הלכה כרבי מחברו או גם מחבריו.

משנה ז

**מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית? משתדד רביעה שניה.
בנדפס: כשתרדד ביעחשניה היתמות ליהנות בתבן בקש של מוצא שביעית.**

הרב י"ק: אין מותר ליהנות בתבן ובקש של שביעית.

לכאורה מהד"ק צ"ע. הרי המשנה מדברת במפורש על תבן וקש של שביעית ולא של מוצאי שביעית? וגם הסברה נותנת שהמדובר בקש ותבן של שביעית, שהרי רק אלו יש בהם קדושת שביעית, בעוד שתבן של מוצאי שביעית אין בו קדושה כלל! וצ"ל שהמדובר בתבן וקש של שביעית שנותרו בשדות עד מוצאי שביעית. ולכן יש בהם קדושה עד רביעה שניה. ומשם ואילך פקעה קדושתם משום שהגשם מרקבם. אך תבן וקש הנמצאים בבית ואינם נרקבים בגשם נשארים בקדושתם גם אחרי רביעה שניה. לעומת זאת במהד"ב סובר הרמב"ם שכל תבן וקש של שביעית, גם אלו שנותרו בבית, נפקעים מקדושתם ברביעה שניה למרות שלא נרקבו משום שאותו המין הנמצא בשדה כבר נרקב ופקעה קדושתו³¹. וכן פסק בהל' שמטורי (פ"ה הכ"ג); ועיי"ש שבה"א.

פרק י

משנה א

**שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר.
מהד"ק³²: אמרו בשטר ותנאי שלא יהא בו אחריות נכסים.**

הרב י"ק (וכן בנדפס): שלא בשטר — שאין בו אחריות נכסים. ובשטר — הוא שיהא בו אחריות הרי זה משמיט אע"פ שהוא כמי שמשכן שדהו בחוב.

בגיטין (ל"ז ע"א) נאמר:

"רב ושמואל דאמרי תרויהו: בשטר — שטר שיש בו אחריות נכסים, שלא בשטר — שאין בו אחריות נכסים, כל שכן מלוה על פה: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרויהו: בשטר — שטר שאין בו אחריות נכסים, שלא בשטר — מלוה על פה, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים — אינו משמט".

31. בירושלמי (פ"ט ה"ה): "אמר ר' חנניה מכיון שתסרח מה שבשדה הותר מה שבבית; תני ר' הושעיה אפילו לאחר שלוש שנים — אסור עד שיסרח".

32. גירסא המובאת בהערות הגר"י קאפח הערה 1.

במהד"ק סבר הרמב"ם כר' יוחנן ור"ל ששטר האמור במשנה אין בו אחריות נכסים דומיא דמלוה בע"פ. אך אם יש בו אחריות נכסים אינו משמט משום שהדבר דומה לחוב שיש עליו משכון. במהד"ב פסק הרמב"ם כרב ושמאל שסתם שטר יש בו אחריות נכסים ובכ"ז משמט ואינו דומה למשכון שאין בו "לא יגוש" כי הוא נחשב כגבוי בעוד שאחריות אינה כגביה (ועי' הערת הגר"י קאפח הערה 1).

משנה ב

השוחט את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר — משמט, ואם לאו אינו משמט. בנדפס: **אם היה החדש מעובר וצוה לומר חודש אלול לאמה'ה'ל'יום נעשה היום שחשט הוא"ה'יום האחרון אלול נמצא שמכח כחודש יסוד משנת שמיטה...** הרב י"ק: ונמצא שמכר בחוב בשנת השמיטה... והעיר הרב י"ק (הערה 4) שבמהד"ק סבר הרמב"ם שהשמיטה משמטת בתחילתה ובמהד"ב חזר בו ופירש שהשמיטה משמטת בסופה. וכן פסק להלכה בהל' שמט"י (פ"ט הל' ד-ה). ובזה מוסבר גם הבדל נוסף בין שתי המהדורות: בנדפס: **ואלמכורבומכירה גמורה בפריעת דמיסובא ההשמיטה אחרצה.** הרב י"ק: **ועברה השמיטה אח"כ... לפי שפסק ההלכה שאין השביעית משמטת אלא בסופה.** המשפט האחרון נוסף רק במהד"ב ולא היה במהד"ק (הערת הגר"י קאפח הערה 7).

משנה ג

פרובול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים ט"ו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרובול. בנדפס: **נבארמשת קנתה לל' יאשביעית בזה"ה' יאדרבנא ואתאמה כתוב וזה ברהשמה שמוטל על כל שחדו אמר בשמיטתו וכתוב בדבר אחת שמיטתו קרקע אחת שמיטתו ספי' ובזמאן שאתאמה שמיטתו קרקע אחת שמיטתו ספי' ובזמן שאתאמה שמיטתו קרקע אחת שמיטתו ספי'...** הרב י"ק: **...ונמצא שהשביעית בזה"ז דליכא יובל נוהג — דרבנן.** במהד"ק הרמב"ם לא הזכיר את היובל, אלא מביא את דרשת חז"ל: "בשתי שמיטות..." כלומר שמיטת כספים הוקשתה לשמיטת קרקעות. במהד"ב דילג הרמב"ם על הדרשה אלא מקיש שמיטה ישירות ליובל. ונראים הדברים ששתי המהדורות נחלקו במחלוקת רש"י ותוס' (גיטין ל"ו ע"א). מפירוש רש"י עולה ששמיטת כספים הוקשתה לשמיטת הקרקעות בשנת השמיטה, וכשם ששמיטת קרקעות זו מדרבנן כך גם שמיטת כספים. אמנם שמיטת קרקעות עצמה הוקשתה ליובל אך שמיטת כספים עצמה לא הוקשתה ליובל.

התוספות (שם ד"ה בזמן) חולקים על רש"י:

"ונראה לר"ת דהשמיטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי בחרישה וזריעה אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל ו"השמיטת קרקע" קרי ליובל. ולשביעית — "השמיטת כספים", דשמיטה משמיטת כספים ולא יובל כדאמרינן בהדיא בפרשת ראה אנכי ודריש לה מדבר השמיטה שמוט וה"ק בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית".

כלומר, לר"ת הוקשתה שמיטת כספים ישירות ליובל ולא לשמיטת קרקעות של השנה השביעית. הנפק"מ בין שני הפירושים היא זאת: לרש"י — שביעית בזה"ז דרבנן, לר"ת — יתכן שהיא מדאורייתא. כי שמיטת הקרקעות לא הוקשתה בדרשה זו ליובל, רק שמיטת כספים. ולפי"ז נראה לומר שבזה נחלקו שתי מהדורותיו של הרמב"ם. מהד"ק סוברת כר"ת ושמיטה בזה"ז דאורייתא. ומהד"ב סוברת כרש"י ושביעית בזה"ז דרבנן. ואכן הרמב"ם בהלכות שמט"י (פ"ט ה"ב) כתב:

"אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג **שיש שם שמיטת קרקע**, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ".

"שמיטת קרקע" היא היובל לדעתו ושמיטת כספים נלמדת ישירות מהיובל, כשיטת ר"ת. ולכן יש הסוברים שלדעתו שמיטת הקרקעות בשנה השביעית בזה"ז היא מהתורה. אולם אין הכרח לפרש כן בדעתו. כי גם אם נאמר ששמיטת כספים נלמדת ישירות מהיובל, עדיין יש לומר שגם שמיטת קרקעות בזה"ז היא רק מדרבנן מדרשות אחרות (עיין שבה"א מבוא פ"ה). הרמב"ם במהד"ק השאיר את שאלת השמיטה בזה"ז כפתוחה לאפשרות שהיא מהתורה מבלי להכריע. אם כי יתכן שסבר שהיא מהתורה.

משנה ה

פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול

בנדפס אבל ברירשב"ג (בתוספתא"ח הל"א: אכלמלוה שלאחר הפרוזבול הרזיח משמט — זוהי גירסא מדויקת). שיטתו דועמפורסבגמ' עד שפירש אמתמנה תנאי משל פרוזבול שתהיה לואקודמתאח"תהיה כתיבתו של הפרוזבול (הוא מתשאמר, רשב"ג אומר כלמלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט) (המלה אינו מופיעה בטעות בכמה נוסחאות של התוספתא והרמב"ם מעיר על כך בהערה מוסגרת):

[ואינו דעה איתפלגה טעות גדולה זאת איהביאראי תדבטש וטעות דבריו. ודבר דרשב"ג מבואר על מה שאמר מה שנתכשיהו מוקדם הפרוזבול ודמלן והמלוה מאוחרת אינו (גם פה המלה אינו נוספה כנראה בטעות עיין בהמשך דברינו) משמט ויהיה הפרוזבול מועיל].

הר"י לנדא העיר שההערה המוסגרת אינה משל הרמב"ם אלא משל מישהו אחר. הרי"ק מביא את הנוסחא המדויקת (הערה 22):

במהד"ק: אבל בחימס מעותמליא לתוספתא שהטעם אחד מפורסמי שבקיא

התלמוד עזשפיר שאמת נא הפרוזבול שתקדשה לואחתה יתבתן של הפרוזבול אחיה לואה והוא אמר רשב"א ומוכעלו של אחפרוזבול עשמיט. ואיני יודע יאבא את עותח מורה ויהי אקל מזכה יפה דברים? דבר רשב"א גמו שביארה משנשא קדשה פרוזבולת אחר המלוה ימשיט אקל פרוזבול ועיל.

אמנם נוסחא זו מסבירה לנו יותר את הסתום במהד"ק. הרמב"ם מתפלמס עם מישוה שהוכיח שהפרוזבול צריך להיכתב אחרי ההלוואה ממה שרשב"ג אומר שפרוזבול המוקדם אינו מועיל אלא משמט. אלא שכנראה אותו חכם ציטט את רשב"ג בגירסה המוטעית: פרוזבול המוקדם אינו משמט. ועל כך העיר הרמב"ם שהדברים הפוכים. אולם מסקנתו של הרמב"ם אינה מובנת לפי גירסתו של הר"ק, איך הוא יכול לומר במשפט אחד שאינו משמט ואין הפרוזבול מועיל. ממנ"פ אם המלוה אינו נשמט זאת אומרת שהפרוזבול מועיל. ואם הפרוזבול לא מועיל זאת אומרת שהמלוה נשמט. מסתבר איפוא לומר שגם במהדורה זו נפלה טעות וכך צריך להיות:

"שאם קדם הפרוזבול ונתאחזה המלוה משמיט ואין הפרוזבול מועיל".

(ואכן אנשי ביתו של הגר"י קאפח מסרו לי שהרב עמד על כך והגיה את הדברים בהתאם).

משנה ז

כוורת דבורים ר' אליעזר אומר הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול... והרודה ממנה בשבת חייב. וחכ"א אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול... והרודה ממנה בשבת פטור.

בנדפס: ושאמרו חכמים פטור ר"ל פטור ממיתה וחייב מלקות עכ"פ.

הרב י"ק: וחייב מלקות דרבנן בהחלט.

וכבר העיר על כך התוס' יו"ט שגם במהדו"ק הכוונה היא בהכרח למכות מרדות, שהרי לא ייתכן לומר שחייב מלקות מדאורייתא.

משנה ט

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו. הלוא מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו. כל המטלטלין נקנין במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה ממנו.

בנדפס כשנתגייהו הגחבניל אורשימלאירשאות שהירושא בקורבתתהיה בישראל, כגון שנולד לו בן אחר הגרות.

הרב י"ק: לפי שאין הירושה אלא בקורבה שהיתה בישראל כגון שנולד לו בן אחרי הגרות כלומר, שתהיה הורתו ולידתו בקדושה.

במהדו"ק דעתו כנראה שמי שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה רוח חכמים נוחה הימנו כיוון שמיחלף בישראל, כרש"י (קידושין י"ז ע"ב). ולכן סתם וכלל את כל הגרים מבלי לציין

את הורתם. אך במהדו"ב סבר כר"י (תוס' שם) שאין רוח חכמים נוחה הימנו לפי שהוא קרוב להיות כישראל ואתו לאיחלופי ולאשוויי לישראל גמור. ולכן הדגיש שרק לגר שהורתו ולידתו בקדושה יש להחזיר ולא לגר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה³³.

33. ובעיניי למשפט (קידושין שם) כתב שהרמב"ם פסק כרש"י. אך לפי מהדורת הרב י"ק הרמב"ם במהדו"ב חזר בו ופסק כר"י.